

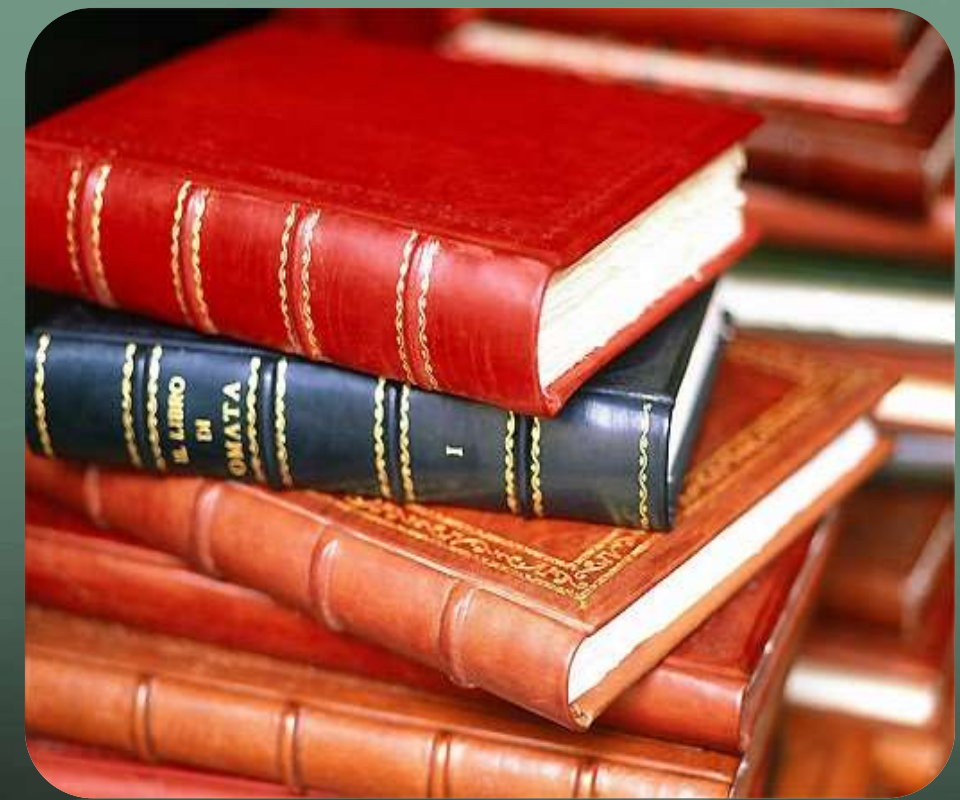

ДЖЕРЕЛА ПРАВА

Ефективність функціонування правового механізму безпосередньо пов'язана з існуванням та дією засобів регулювання суспільних відносин. Одним із таких засобів є **джерела права, які у сукупності складають цілісну і взаємопов'язану систему.**

В юридичній літературі разом з терміном "джерело права" використовується термін "форма права". Вони тісно взаємопов'язані, але не співпадають. Зміст цих понять залежить від того, в якому контексті вони вживаються.

Джерело права характеризує витоки формування права, причини і закономірності процесу його виникнення і розвитку, а **форма права** розкриває, як зміст права закріплюється і виражається ззовні.

Термін «джерело права» має глибоке коріння, тому і має багато значень.

Термін вперше було введено у науковий обіг ще за часів Давнього Риму.

Тіт Лівій у праці «Римська історія» назвав Закони XII таблиць «джерелами всього публічного і приватного права», які вважалися витокami римського права.

Джерело права

Формальне розуміння

способи зовнішнього вираження і закріплення правових норм (це є власне форма права)

Ідеологічне розуміння

сукупність юридичних ідей, поглядів, теорій, під впливом яких утворюється і функціонує право

Матеріальне розуміння:

фактори, що обумовлюють виникнення, розвиток, зміст права: система соціально-економічних відносин.

Джерела права

```
graph TD; A[Джерела права] --> B[Первинні (основні) джерела права]; A --> C[Вторинні (субсидіарні) джерела права]; B --> D[Обов'язкові джерела права]; B --> E[Переконливі джерела права];
```

Первинні (основні) джерела права містять норми, які підлягають першочерговому застосуванню правозастосовними органами

Обов'язкові джерела права містять норми, що є обов'язковими для правозастосовних органів.

Вторинні (субсидіарні) джерела права – містять норми, до яких звертаються у разі відсутності правил поведінки у первинних джерелах права.

Переконливі джерела права – містять додаткову юридичну аргументацію, не можуть виступати достатньою підставою для ухвалення рішень у конкретних справах.

Види джерел (форм) права

- Правовий звичай.
- Нормативно-правовий акт.
- Судовий прецедент і судова практика.
- Нормативно-правовий договір.
- Правова доктрина.
- Загальні принципи права.

ПРАВОВИЙ ЗВИЧАЙ

*Це стійке правило поведінки, яке склалося в результаті багаторазового повторення, що **санкціонується і забезпечується державою.***

Держава визнає не всі звичаї, що сформувалися в суспільстві, а лише ті, які мають важливе значення для суспільства, збігаються з його інтересами і відповідають історичному розвитку.

Ознаки правового звичаю:

- 1) регулюють найбільш стійкі суспільні відносини впродовж тривалого часу;
- 2) санкціонуються державою;
- 3) виражають суспільні інтереси;
- 4) відповідають моральними засадам соціального середовища, де формувалися;
- 5) мають обмежені регулятивні можливості;
- 6) похідні від суб'єкта санкціонування.

Види звичаїв

```
graph TD; A[Види звичаїв] --> B[Звичаї, які відповідають по  
ложенням  
закону]; A --> C[Звичаї, які  
заповнюють  
прогалини в  
законодавстві]; A --> D[Звичаї, які  
суперечать закону  
(сфера застосування обмежена,  
оскільки закон належить до  
первинних джерел права)];
```

**Звичаї, які
відповідають по
ложенням
закону**

**Звичаї, які
заповнюють
прогалини в
законодавстві**

**Звичаї, які
суперечать закону**
(сфера застосування обмежена,
оскільки закон належить до
первинних джерел права)

Закони царя Хаммурапі, Салічна правда, Руська правда та інші найдавніші законодавчі пам'ятки надали звичаям письмової форми.

Основні форми санкціонування норм-звичаїв державними органами

1) Санкціонування здійснюється у процесі судової або адміністративної діяльності, коли звичай є підставою для вирішення спору і стає прецедентом (англо-американський тип правових систем).

Для визнання звичаю правовим норма
права повинна:

- виражати однакову тривалу правову практику;
- втілювати природну і розумну потребу в правовому регулюванні певних суспільних відносин.

Так, Верховний суд Норвегії санкціонував звичаї користатися правом власності на оленярські пасовища в одній з провінцій країни (2001 р.). В європейських державах стають правовими звичаї ділового обігу після набуття юридичного захисту в арбітражному (господарському) суді;

У деяких держав звичаї є чинними й досі (звичаї ділового обігу, торгівельні звичаї, міжнародні звичаї, наприклад, звичай банківських рахунків та ін.)

2) Санкціонування здійснюється закріпленням звичаїв у текстах законодавчих актів (романо-германська сім'я правових систем та ін.)

В Україні **Цивільний кодекс** містить норму про обов'язок судів при вирішенні цивільних справ застосовувати закон з урахуванням звичаїв ділового обігу (с. 7).

Господарський кодекс України (ст. 32) засуджує будь-які дії в конкуренції, що суперечать правилам і торгівельним звичаям, називає такі дії недобросовісною конкуренцією.

НОРМАТИВНО - ПРАВОВИЙ АКТ

Це письмовий документ, виданий у встановленому порядку компетентним державним органом, що містить правові норми загального характеру.

ОЗНАКИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА

- 1) офіційний характер;
- 2) ухвалення у встановленому порядку;
- 3) наявність правових норм;
- 4) письмовий документ, що має певні реквізити;
- 5) визначена структура акта;
- 6) офіційна реєстрація акта;
- 7) опублікування в офіційних джерелах;
- 8) підлягає систематизації;
- 9) динамічне джерело права;
- 10) обов'язкове до виконання .

КЛАСИФІКАЦІЯ НОРМАТИВНО – ПРАВОВИХ АКТІВ

залежно від суб'єкта правотворчості

нормативно-правові
акти державних органів

нормативно-правові
акти безпосередньої
правотворчості

нормативно-правові
акти недержавних
організацій

спільні нормативно-
правові акти державних
органів і недержавних
суб'єктів;

залежно від території дії

загальнодержавні

локальні

залежно від строку дії

тимчасові

постійні

Залежно від юридичної сили
нормативно – правового акта

ЗАКОНИ

ПІДЗАКОННІ
АКТИ

У Франції підзаконні акти мають назву «регламенти» та видаються в порядку делегованої нормотворчості.

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ

Це рішення суду у конкретній справі, яке є обов'язковим при вирішенні аналогічних справ у майбутньому судами цієї або нижчої інстанції.

Традиційно діє в країнах англо-саксонської правової системи (наприклад, у Великобританії).

ОЗНАКИ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ

- 1) Результат судової правотворчості, має нормативний характер.
- 2) Визнається первинним обов'язковим джерелом права в англо–американській правовій системі.
- 3) Формується вищими судовими інстанціями, в основі принцип **stare decisis** – “стояти на вирішеному”.
- 4) Має загальнообов'язковий характер як для нижчих судів, так і для інших державних органів.
- 5) Відносна зв'язаність вищих судових інстанцій своїми попередніми прецедентами.
- 6) Писаний характер прецеденту, обнародування судових рішень прецедентного характеру в бюлетенях або інших офіційних виданнях.
- 7) Казуїстичність прецедентів, їх створення на підставі вирішення конкретних поодиноких казусів.

Види судових прецедентів

Креативний – передбачає закріплення нових правових позиції (норм права)

Негативний – рішення, яке містить правові позиції, що переглядаються при розгляді нової справи у зв'язку зі зміною умов.

Переконливий – рішення, які містять переконливі аргументи та беруться до уваги при розгляді тих чи інших справ

Деклараторний - містить посилання на вже існуючі прецеденти

Позитивний – рішення, правові позиції якого без будь – яких змін покладено в основу рішення у новій справі

Обов'язковий – рішення вищих судових інстанцій, які містять обов'язкові для застосування правові позиції

ПРАВИЛА ЗАСТОСУВАННЯ СУДОВИХ ПРЕЦЕДЕНТІВ:

- 1) суд, що розглядає справу, зобов'язаний звертатися до справ, які розглядалися судами раніше;
- 2) згідно з принципом *stare decisis* (стояти на вирішеному) суди не мають права переглядати прецеденти на власний розсуд;
- 3) прецедентом є тільки та частина рішення суду, яка відображає позицію більшості суддів, що розглядали справу у складі колегії. Судді, що залишилися в меншості, висловлюють окрему думку, яка не є прецедентом;

- 4) рішення суду складається з двох частин, які мають різне значення: **ratio decidendi** (мотив рішення) і **obiter dictum** (додаткові зауваження).

ratio decidendi –

частина рішення, в якій виражена норма або принцип права, на підставі якої/якого була вирішена ця справа. Вона є обов'язковою для вирішення наступних аналогічних справ.

obiter dictum -

зауваження суду з питань, які безпосередньо не входять до предмета судового рішення. Воно має характер додаткового, не обов'язкового аргументу.

Обов'язок відшукати необхідний прецедент покладається на адвокатів сторін, а результати пошуку повинні бути надані суду. Але суд може посилатися й на інші авторитетні джерела права, про які адвокати не заявили. Крім того, суд може відхилити наданий йому прецедент, якщо він не повною мірою відповідає фактичним обставинам справи.

СУДОВА ПРАКТИКА

Виділяють три види таких правоположень, що є одночасно і змістом судової практики:

ті, що виникають у результаті заповнення прогалін у праві

ті, що конкретизують і деталізують зміст приписів загального характеру

ті, що виникають у результаті конкретизації й деталізації загальних положень, понять і термінів законодавства (тобто тлумачення норм права).

У вузькому розумінні - це правові положення, які створюються судовими органами та конкретизують норми права.

У широкому розумінні — це діяльність усіх ланок судової системи щодо виконання покладених на них завдань

НОРМАТИВНО – ПРАВОВИЙ ДОГОВІР

Двостороння або багатостороння угода, внаслідок якої встановлюються, змінюються чи скасовуються норми права.

Нормативний договір — це документ, який закріплює волевиявлення сторін з приводу прав і обов'язків, встановлює порядок їх реалізації, а також взаємну відповідальність за невиконання або неналежне виконання добровільно прийнятих зобов'язань.

ОСНОВНІ ОЗНАКИ НОРМАТИВНО–ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

- це **правовий акт**, змістом якого є взаємні права, обов'язки, порядок їх реалізації, а також відповідальність за невиконання або неналежне виконання добровільно прийнятих на себе зобов'язань;
- **його юридична сила залежить від правового статусу суб'єктів**, що його укладають (найтипівішими серед них є держава, міжнародні організації, державні органи, посадові особи);
- **нормативно-правовий договір виступає в багатьох випадках як частина національного законодавства;**

- він **покликаний забезпечити публічний, загальний інтерес**, всезагальне благо, тому виконання договірних зобов'язань гарантується державою шляхом застосування різних форм, засобів, методів, у тому числі примусового характеру;
- нормативний договір **укладається і набуває чинності згідно з встановленою процедурою** (ратифікація, затвердження, узгодження, колективні переговори тощо);
- він **розрахований на тривалий строк дії**, багаторазове застосування;
- нормативно-правовий договір має **неперсоніфікований характер**.

- **Міжнародний договір** — це угода між державами та іншими суб'єктами міжнародного права з питань, що становлять для них спільний інтерес, яка регулює їх відносини шляхом визначення взаємних прав і обов'язків.
- **Внутрішньодержавний договір** — це угода між суб'єктами правовідносин у межах однієї держави, що встановлює, змінює або скасовує норми права.

Нормативно – правовий
договір

```
graph TD; A[Нормативно – правовий договір] --> B[Міжнародний договір]; A --> C[Внутрішньодержавний договір];
```

Міжнародний
договір

Внутрішньодержавний
договір

Класифікація міжнародних договорів

За кількістю учасників

двосторонні

багатосторонні

**За способом
приєднання**

відкриті

напіввідкриті

закриті

**За юридичним
характером**

правомірними

неправомірними

**За представництвом в
міжнародних відносинах**

міждержавні договори

міжвідомчі (від імені
міністерств і відомств)

міжурядові

КЛАСИФІКАЦІЯ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНИХ ДОГОВОРІВ

За галузевою
належністю

```
graph LR; A["За галузевою  
належністю"] --> B("конституційні"); A --> C("адміністративні"); A --> D("трудові, фінансові та ін.");
```

конституційні

адміністративні

трудові, фінансові та ін.

В ТРУДОВОМУ ПРАВІ :

- **Колективний договір** — це двостороння угода, що укладається між профспілковим комітетом, який представляє трудовий колектив, і власником підприємства, установи, організації з метою регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних інтересів працівників і власників. У цьому договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання змін в організації виробництва і праці; нормування і оплати праці; участі трудового колективу в формуванні, розподілі і використанні прибутку підприємства; забезпечення житлово-побутового, культурного, медичного обслуговування працівників та ін. Проект колективного договору обговорюється і схвалюється загальними зборами (конференцією) трудового колективу.

Роль нормативних договорів в умовах ринкових відносин зростає, що пов'язано з тим, що вони є швидким, зручним і простим способом регулювання, який дозволяє враховувати взаємні інтереси суб'єктів і забезпечувати відносно безконфліктне існування громадянського суспільства.

ПРАВОВА ДОКТРИНА

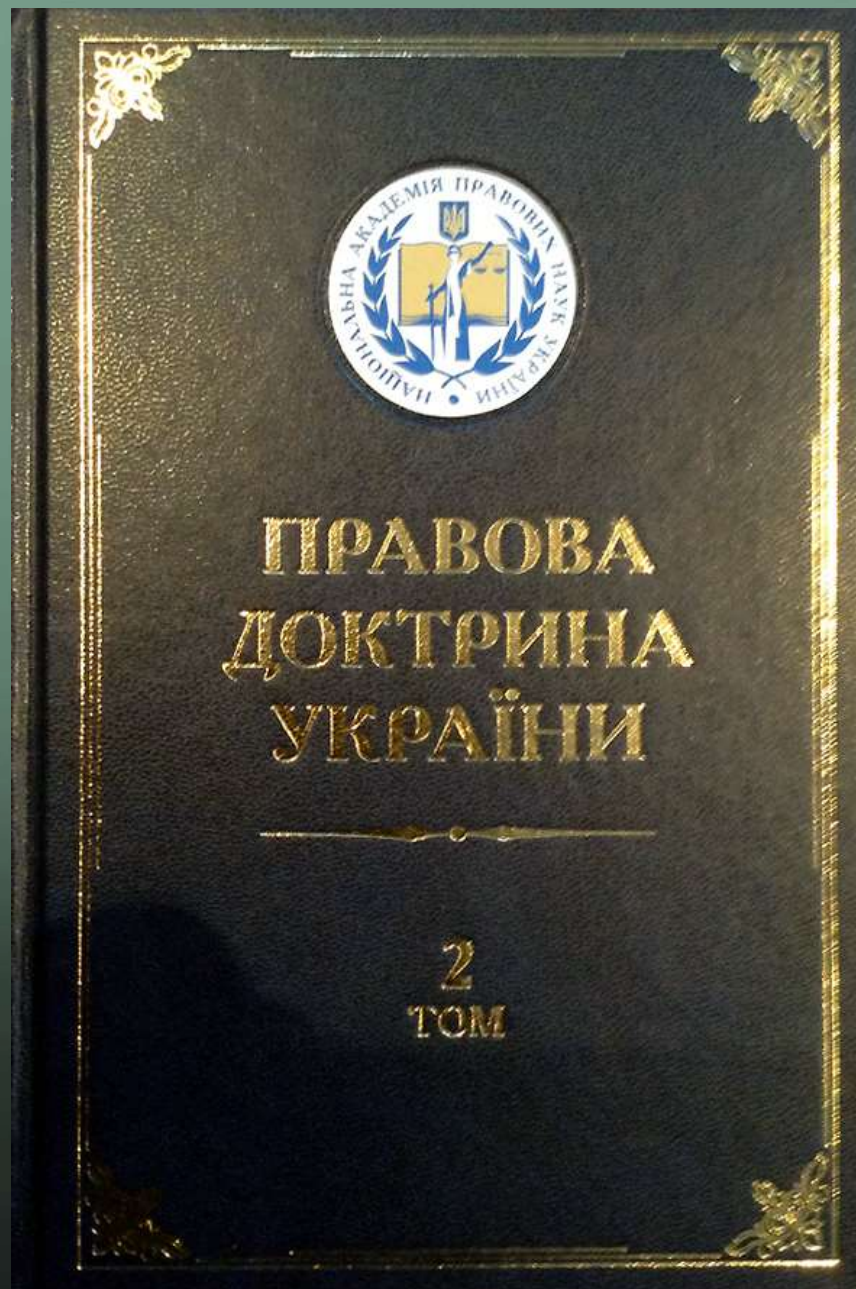
**Це концептуальні ідеї,
теорії та погляди
щодо права, державно-
правової дійсності в
цілому. Вона
виявляється в наукових
працях видатних
учених-юристів.**

ТЕРМІН «ДОКТРИНА» ВЖИВАЄТЬСЯ У КІЛЬКОХ ЗНАЧЕННЯХ:

- як вчення або філософська-правова теорія;
- як думки вчених-юристів з питань, які стосуються сутності і змісту різних юридичних актів, з питань правотворчості і правозастосування;
- як наукові роботи найавторитетніших дослідників у галузі держави і права;
- як коментарі різних кодексів або окремих законів.

Правова доктрина охоплює широкий спектр принципово важливих методологічних питань, вона може започаткувати розвиток нових правових позицій. Правову доктрину слід розуміти як вчення про правові ідеї, що підтримуються корпорацією юристів .

В Україні на офіційному рівні правова доктрина не визнається обов'язковим джерелом права: теоретичні конструкції, положення і принципи, що сформульовані юридичною наукою і набули ознак доктринальності, не визнаються як загальнообов'язкові норми права, вони не забезпечуються державними механізмами, у той час як загальнообов'язковість й гарантованість є одними з ключових ознак джерел (форм) права.

ВПЛИВ ЮРИДИЧНОЇ ДОКТРИНИ НА ЗАКОНОТВОРЧІСТЬ:

- *Створює словник правових понять та категорій, що використовує законодавець*
- *Виступає методологічною основою підготовки законопроектів*
- *Виражається в законодавчих актах, забезпечується державною підтримкою*
- *Визначає основні напрями правового розвитку*
- *Правозастосовні органи в своїй практиці спираються на доктринальне тлумачення законодавства*
- *Може виступати допоміжним переконливим джерелом права, яке забезпечує додаткову юридичну аргументацію про вирішення конкретних справ*

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА

Це положення об'єктивного права, що можуть бути закріплені в законодавстві, обов'язково застосовується в судовій практиці, панують над позитивним правом та мають загальний, фундаментальний характер.

Загальні принципи права

Становлять єдність змісту та форми права

Існують як в самому законі, так і поза законом, виводяться з існуючого правопорядку

Формулюються та визнаються судовою владою

Панують над позитивним правом

Мають загальний, владний характер, найвищу ступінь імперативності, є обов'язковим для застосування

Дякую за увагу